

Дитя Ноя (стислий переказ)

Ерік-Емманюель Шмітт

Ерік-Еммануель ШМІТТ

ДИТЯ НОЯ

Повість

Моєму другові П'єру Перельмутеру, чия історія частково надихнула мене
на написання цієї повісті

Пам'яті абата Андре, вікарія парафії святого Іоанна Хрестителя в
Намюрі, та всіх Праведників світу

Стислий переказ скорочено, автор: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Розповідь ведеться від першої особи – єврейського хлопчика Жозефа

У десять років Жозеф був серед дітей, яких щонеділі виставляли на поміст. Це робилося для того, щоб дитину могли знайти справжні батьки, що нарешті повернулися з війни, або подружжя, які хотіли усиновити її. Стояння на помості відбувалося у внутрішньому дворі Жовтої вілли. Жозеф перед виходом на поміст старався мати належний вигляд: причісувався разів двадцять, зіщулювався, щоб його синій костюм не виглядав таким маленьким, але все псувало взуття – два шматки пожмаканого картону, на якому було більше дірок, ніж матерії. Хлопця ніхто не забирав, тому він втрачав надію. Він не знав, чи живі його батьки. Йому було десять років, три роки тому батьки залишили його у чужих людей. Війна закінчилася кілька тижнів тому.

...Усе почалось у трамваї. Жозеф з мамою їхали на другий край Брюсселя. Хлопчик почувався у безпеці, мама була для нього сонцем. Коли у вагоні з'явилися німецькі солдати, мама почула їхню розмову і вийшла з Жозефом на наступній зупинці. Вона повела сина до графині де Сюллі. Графиня де Сюллі виявилася молодою і низькою на зріст. Мама попросила Жозефа побути з графинею, поки вона повернеться. Графиня намагалася догодити Жозефу, але згодом сказала, що йому та його батькам загрожує велика небезпека – у їхньому районі відбудуться арешти євреїв. Сама графиня була бельгійка та християнка, тому Жозеф був у безпеці. Пізно ввечері з'явилися мама і тато, з опущеними плечима, з картонними валізками в руках. Сім'я ридала, відчуючи розлуку.

У будинку графа і графині сім'я Жозефа провела останню ніч. Перед тим як лягти спати, мама показала Жозефу одну зірку на небі і сказала, що вона відтепер буде їхньою. Хлопчик навчився безпомилково розпізнавати "зірку Жозефа й мами" у безмежному просторі. Пригорнувши його до грудей, мама почала наспівувати

колискову на ідиш. Наступного дня пополудні батьки кудись пішли і більше не повернулися. Графиня говорила Жозефу, що його батьки у надійному місці. Вона вдосконалювала його французьку мову, забороняючи вживати бодай слово з ідиш. В присутності чужих хлопчик називав графа й графиню "дядечком" і "тітонькою", бо вони видавали його за одного зі своїх голландських небожів.

Якось уранці поліція оточила будинок, потім увірвалися в спальню графині, куди вона вже встигла перенести Жозефа. Графиня брехала, що Жозеф – її небіж, син генерала фон Гребельса. Після безплідних пошуків поліцейські пішли, але тепер брехню графині можна було легко викрити, тому до них прийшов отець Понс і забрав Жозефа з собою. Отець Понс був високим і худим, лисим і в окулярах. Він взяв Жозефа на свій велосипед і відвіз за тридцять п'ять кілометрів у село Шемле. Там біля першого будинку на околиці їх зустріла мадемуазель Марсель, аптекарка. Вона повела їх у льох, де підроблювала документи для єврейських хлопчиків. Її зовнішність не подобалася Жозефу, бо жінка була схожою на картоплину на пташиному тулубі. Жозеф розповів їй, що його батьків звати Лея та Мікаель, а його прізвище Бернштейн. Мадемуазель Марсель одразу вирішила, що нове прізвище Жозефа буде Бертен, а ім'я залишиться таким самим. Вона зробила світлину для документів і пообіцяла отцеві, що поверне хлопчика за кілька днів. У селі мадемуазель Марсель називали "Чортзабирай", бо вона любила лаятися.

Стислий переказ скорочено, автор: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Жозеф провів кілька днів разом зі страхітливою мадемуазель Марсель, яка насправді була доброю і часто давала йому льодяники. Щовечора, завершивши робочий день у своїй аптеці, вона виготовляла фальшиві документи. Жінка вирішила, що Жозефу за документами буде шість років, хоч скоро йому мало бути вісім. Він повинен був казати усім, що його батьки померли від гострої форми грипу минулої зими.

Отець Понс провідував їх щодня. Він хотів, щоб якась сім'я прийняла Жозефа, але усі надійні люди уже прийняли одну-дві дитини. Мадемуазель Марсель запропонувала, щоб отець Понс взяв Жозефа пансіонером до себе на Жовту віллу. Отець не міг цього зробити, бо бракувало продовольчих карток. Тоді мадемуазель Марсель з допомогою Жозефа викрала у бургомистра ключі і вкрала з мерії продовольчі картки. Вона віддала картки отцеві і відправила Жозефа з ним.

Жовта вілла була такою старою, що її колір був тьмяно-рудим. Тут навчалися три категорії учнів: екстерни, які поверталися на обід додому, напівпансіонери, які опівдні тут обідали, і пансіонери, які тут мешкали. Жозеф мав бути пансіонером. Він радів, що у нього з'явилася шапка, а ще – хрещений, якого звали Руді. Це був старший хлопець, дуже високий, з неймовірно густим і надміру жорстким волоссям. Руді показав Жозефу школу й ознайомив з правилами. Руді часто карали, і вчився він не дуже добре. Він теж був євреєм.

Жозефу довелося вперше піти на месо, щоб не викликати підозр. Хлопець відчув,

що бути католиком дуже корисно, це його захистить. Руді попередив Жозефа, як поводитися на месі. Жозефу дуже сподобалося, він відчував піднесення і мріяв стати католиком.

Коли Жозеф сказав отцеві, що стане колись католиком, той почав відмовляти хлопця. Жозеф образився і про свій гнів розповів Руді. Тоді Руді розповів, що отець має якусь таємницю, бо щовечора виходить у шкільний парк, звідки повертається за дві-три години. Жозеф вирішив викрити таємницю отця, тому ввечері прослизнув надвір і побачив, як отець Понс спустився сходами і вислизнув у сад. На галявині, де закінчувався парк, отець зайшов до недіючої каплиці, відімкнувши її двері. Невдовзі прийшов якийсь незнайомец із мішком на спині, постукав до каплиці, отець узяв мішок і знову замкнувся. Опівночі отець Понс вийшов із церкви, замкнув двері й рушив у напрямку Жовтої вілли.

Наступного дня друзі міркували, що ж може бути у мішку: харчі, щось для участі в Опорі, радіоприймач. Якось Руді дістав ключ від каплиці, друзі проникли туди, але не знайшли нічого цікавого. Вночі Жозеф побіг до каплиці і постукав. Отець відчинив, думаючи, що це принесли мішок. Жозеф сказав, що хоче знати, що отець тут робить. Тоді отець Понс підняв одну з плит і показав крипту під землею. Там отець зберігав усе, що стосувалося іудаїзму: сувій Тори, молитовні книги, містичні поеми, коментарі рабинів, семи— й дев'ятисвічники. Отець Понс розповів, що першим в історії колекціонером був Ной: він знайшов самця й самицю кожного живого виду, щоб зберегти і врятувати від потопу на своєму величезному кораблі. Жозеф спитав, чому Бог не врятував їх сам, і отець Понс відповів, що Бог дав людям інстинкт та інтелект, аби вони самі давали собі раду. Тож Ной послужив отцеві взірцем. Він колекціонував. В дитинстві отець Понс жив у Бельгійським Конго, де його батько працював чиновником. Білі люди настільки ненавиділи чорношкірих, що отець Понс почав збирати колекцію місцевих предметів. Тепер вона у намюрському музеї. Сьогодні це отримало назву "негритянське мистецтво". Нині отець збирав дві колекції водночас: циганську та єврейську. Все те, що хотів знищити Гітлер. Хлопчик вирішив, що отець – Ной, а він може бути його сином. Отець сказав, що у них тепер буде таємниця: Жозеф вдаватиме християнина, а отець вчитиме його іудаїзму. Своє відкриття Жозеф приховав від Руді і почав вчитися з отцем. Тепер Жозеф помітив, що отець Понс так склав розклад занять, що хлопці шанували шабат: відпочинок був обов'язковим у суботу. У грудні отець Понс вів подвійну гру, аби вони водночас святкували християнське Різдво та єврейську Хануку, причому про це здогадувалися лише єврейські діти.

Стислий переказ скорочено, автор: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

У 1943 му році поліція кілька разів навідувалася на Жовту віллу. Документи перевірку витримували. Проте отець Понс непокоївся, бо це була лише бельгійська поліція. Якось навесні наближався період першого причастя. Отець Понс не міг допустити, щоб пансіонери-євреї, які підросли до причастя, приймали його разом із

християнами. Цю проблему вирішила Мадемуазель Марсель. Вона влаштувала все так, що дванадцятро хлопчаків-євреїв захворіли. Вона навіть зуміла долучити до хворих двох хлопців, що стояли вище будь-яких підозр – сина бургомістра і сина Броньярів, які виставили портрет Гітлера у вітрині свого магазину сирів. Навіть перевірка гестапівців у день причастя не змогла викрити цей обман.

Отець Понс боявся також тілесного огляду, бо нацисти могли роздягнути хлопців, щоб виявити обрізаних. Спершу Жозеф не розумів, про що йдеться, та Руді все йому пояснив.

У серпні 1943-го року школу було офіційно зачинено й перетворено на літній табір відпочинку. Ті, кого не взяла жодна родина, залишалися в пансіоні до початку навчального року. Отець Понс брав на допомогу кількох семінаристів і присвячував хлопцям увесь свій час. Усі хлопці, що залишилися, були євреями. Якось вони милися в душі і раптом до них зайшов німецький офіцер. Він зрозумів, хто такі ці хлопці, але не виказав їх, а вручив отцеві п'ятсот франків і пішов. Отець Понс і хлопці були врятовані. Отець зізнався Жозефу, що в нього частково відродилася віра в людину.

Почався другий навчальний рік. Жозеф з Руді ставали дедалі ріднішими. Якось Руді розповів Жозефу, що їх у сім'ї було семеро: батьки і п'ятеро дітей. Усі інтелектуали, окрім Руді. Тато — адвокат, мама — відома концертна піаністка, брати й сестри отримали дипломи вже у двадцять років. Самі розумники, і їх усіх заарештували, вивезли у вантажівці. А Руді вдалося вижити, бо він уникнув загибелі завдяки тому, що прогулював...

Листопадового полудня 1943-го року Жозеф з Руді залізли на гілляку старезного дуба, що височів над полями. Вниз по дорозі їхав трактор. Його вів якийсь чоловік. Жозеф упізнав свого батька, хоч Руді сказав, що це неможливо. Уже ввечері Жозеф був переконаний, що це йому привиділося. І викинув цей епізод із пам'яті. За кілька років хлопець дізнався, що того дня то таки його батько проїхав зовсім поруч.

Стислий переказ скорочено, автор: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Якось у таємній синагозі отець Понс сказав Жозефу, що Гітлер програє, але нацисти тут казяться дедалі більше. Коли стало відомо, що численні та добре озброєні американські війська висадилися на континент, у неділю мадемуазель Марсель прийшла у церкву і заграла на органі "Уродженку Брабанта", національний гімн. Це відбувалося під носом у нацистів і було неймовірним зухвальством. Вони схопили Мадемуазель Марсель, заштовхали її в машину й поїхали. Того ж вечора гестапівці заповнили Жовту віллу. Навіть під тортурами Мадемуазель Марсель нічого їм не сказала. Однак під час обшуку її домівки нацисти виявили негативи фотографій, що були наклеєні на підроблені документи. Хлопців було викрито. Усіх єврейських дітей Жовтої вілли зібрали в одному з дортуарів. Отець Понс кинувся в бій. Він брехав, що не знав нічого про цих дітей, що вважав їх арійцями. Отець говорив, що коли дітей забирають, то він хоче підготувати їх в дорогу, зібрати їм валізи. Начальник гестапо

повірів у брехню отця, тож дозволив йому перебрати речі хлопців, скласти валізи, одягнути їх, підготувати на дорогу харчі. Зранку хлопці мали бути готові до далекої дороги. Коли гестапівці покинули пансіон, отець Понс заховав хлопців у крипті каплиці. Перед цим хлопці зробили сліди до річки, щоб гестапівці подумали, ніби їх забрало судно. Уранці гестапівці заповонили Жовту віллу, розлютилися, що їх обманули, і залишеними фальшивими слідами дійшли до самої річки й помчали шукати далі: вони ні на мить не припустили, що євреї нікуди не тікали.

Досить швидко мережа Опору почала по одному забирати й переховувати хлопців з каплиці деінде. Руді пішов одним із перших. Отець Понс ніколи не вказував на Жозефа, коли приходили забирати хлопців. Одного дня, коли в крипті їх залишилося всього п'ятеро, Жозеф показав отцеві на трьох своїх товаришів, що спали. Хлопець сказав, що не хотів би помирати з ними, а волів би померти з отцем. Тієї миті почулися крики, що Брюссель вільний.

На вулицях Шемле усі раділи. Жозеф до самого вечора не відпускав отця Понса і не злавив із його рук. Починаючи від цього 4-го вересня 1944-го року, Жозеф завжди вважав, що Брюссель звільнили тому, що він несподівано, без недомовок, відверто сказав отцеві Понсу, що любить його.

Стислий переказ скорочено, автор: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Наступні дні виявилися ще більш небезпечними і згубними, ніж воєнні часи, бо під час визволення удари сипалися то звідси, то звідти, вони були неконтрольовані, всюди панував хаос. Зібравши знову своїх вихованців на Жовтій віллі, отець Понс заборонив їм виходити з парку. Проте Жозеф з Руді залазили на свій дуб. Якось, сидячи там, Жозеф побачив, як у машині з відкритим верхом повезли німецького офіцера, що вирішив не видавати їх тоді під душем. Він сидів, затиснутий озброєними визволителями, які везли його назустріч невідомо якій відплаті...

Хлопці дізналися, що аптекарка Мадемуазель Марсель зазнала жахливих тортур, перш ніж її вивезли кудись на Схід. Дізнавшись, що нацисти нищили в'язнів у концентраційних таборах, що загинули мільйони людей, Жозеф знову став упісюватися в постелі. Вночі він знаходив "зірку Жозефа і мами" і починав ридати.

Отець Понс почав шукати батьків хлопців. Для декого з них усе з'ясувалося дуже швидко: з усієї родини вижили тільки вони. Руді вирішив, що вся його рідня загинула, та якось увечері отець Понс повернувся з Брюсселя і повідомив, що матір Руді залишилася жива. У п'ятницю Руді, отець Понс і Жозеф на позиченому авто поїхали за межі Жовтої вілли. У Брюсселі вони прийшли до великого пишного готелю, куди привозили тих, хто вижив. Руді не відразу впізнав маму, бо колись описував її як високу владну жінку. Зараз він обнімав невисоку стареньку жінку, майже облісілу, із застиглим боязким поглядом вицвілих сірих очей, чіє кістляве, широке й пласке тіло проступало під вовняною сукнею. Хлопець повів її до фортепіано, що було в готелі, і жінка заграла. Полинула найніжніша й найпечальніша мелодія з усіх, що Жозефу

довелося чути в житті. У наступні тижні Жозеф досить регулярно бачив маму Руді, бо одна стара діва із Шемле погодилася поселити її в себе з харчуванням. Руді почав добре вчитися.

У неділю Жовта вілла ставала місцем, де збиралися діти, яких ховали від нацистів. Із довколишніх населених пунктів привозили дітей, які виходили на імпровізований поміст, споруджений під навісом. Людей приїжджало багато: усі когось шукали.

Однієї неділі Жозеф, ще раз принижений безрезультатними оглядинами, вирішив піти разом із Руді, який зібрався в село випити з мамою чаю. Вони спускалися по дорозі, коли Жозеф вдалині закріпив маму і тата. Хлопець впізнав мамине рожево-зелене картате пальто із шотландки, прикрашене каптуром. Вражений зустріччю, хлопчик міг тільки ридати.

Згодом батьки розповіли отцеві Понсові, що їм удалося вижити, працюючи робітниками в полі на великій фермі недалеко звідси. Жозеф не хотів повертатися з батьками до Брюсселя, але він мусив. Його тато кинувся у бізнес зі мстивою енергією. Він зняв чудовий будинок, та в ньому Жозеф почувався самотнім, йому бракувало отця Понса. Коли батько запропонував записатися до хедера, традиційної єврейської школи, щоб підготуватися до бар міцви, причастя, Жозеф не задумуючись відмовився. Батько дав йому сильний ляпас. Того ж вечора Жозеф втік із дому і приїхав до отця Понса. Той саме був у крипти. Отець говорив, що Жозеф – один із останніх уцілілих синів славетного народу, який щойно зазнав винищення. Шість мільйонів євреїв було вбито... Отець переконував, що Жозеф повинен свідчити про євреїв в час, коли їх більше немає. Жозеф сказав, що хоче вірити в Ісуса Христа. Отець переконав його відзначити бар міцву, а що ж до віри – хлопець вирішить пізніше, бо найголовніше сьогодні – визнати себе євреєм. Оглянувши крипту, хлопець побачив, що отець тепер збирає нову колекцію – твори поетів-дисидентів, яких знищує Сталін. Отець сказав, що тепер клопотатися євреями повинен Жозеф. Віднині Ной – це Жозеф.

Стислий переказ скорочено, автор: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Після тих подій минуло півстоліття. Жозеф, врешті-решт, відзначив свою бар міцву, перейняв справу свого батька, не наважувся у християнство. Він захоплено вивчив релігію своїх батьків і передав її своїм дітям. Але Бог так і не прийшов до нього на зустріч. Жодного разу він так і не віднайшов того Бога, якого відчув у дитинстві, в тій сільській церквici. Жозеф надалі провідував отця Понса. Вперше Жозеф повернувся до Шемле в 1948-му році, коли муніципалітет присвоїв одній вулиці ім'я Мадемуазель Марсель, яка так і не повернулася з концентраційного табору. Всі діти, яких вона врятувала, збиралися там із цієї нагоди.

Коли Жозеф одружувався з Барбарою, отець мав нагоду побувати у справжній синагозі. Пізніше він досить часто бував у них удома. Однак Жозеф волів їздити до Шемле, щоб разом із отцем спускатись у крипту каплиці, яка незмінно дарувала комфорт гармонійного безладу. Впродовж тридцяти років отець неодноразово

оголошував, що починає нову колекцію.

Жозеф з Руді залишилися друзями, обоє сприяли розбудові Ізраїлю. Жозеф дав грошей, а Руді там оселився. Єрусалимський інститут "Яд Вашем" вирішив присвоїти звання "Праведник світу" тим, хто в часи нацизму й терору уособлював усе найкраще, що є притаманним людству, і рятував євреїв, ризикуючи власним життям. Отець Понс дістав звання "Праведника світу" у грудні 1983 року. Він про це так і не дізнався, бо незадовго перед тим помер. Того ранку Жозеф з Руді вийшли пройтися стежинами гаю в Ізраїлі, який був названий його ім'ям. У Гаю отця Понса росло двісті сімдесят одне дерево, символізуючи двісті сімдесят одну врятовану ним дитину. Жозеф сказав, що отець Понс як Ной.

Щоразу, як Жозеф приїжджає на ферму Руді в Палестині, або коли Руді відвідує його в Бельгії, вони сваряться з приводу Ізраїлю. Жозеф підтримує цю молоду державу, але не завжди схвалює її дії, на відміну від Руді, який виправдовує та обстоює найменші пориви ізраїльського режиму, навіть найбільш войовничі. Жозеф вважає, що з палестинцями треба укласти мир, а Руді вважає, що найкращим засобом домогтися миру нерідко є війна.

Коли друзі по дорозі до оливкової плантації минули палестинський будинок, по якому нещодавно проїхали гусениці танка, Жозеф попросив Руді зупинити джип. Руді сказав, що вчора один палестинець-смертник вчинив терористичний акт, тому євреї мали відреагувати. Жозеф виліз із машини й пішов по уламках. Дві групи-суперниці, єврейські й палестинські хлопчики, кидали один в одного камінням. Жозеф з криком кинувся до них. Хлопчики розбіглися. Руді неквапливо підійшов до Жозефа. Нахилившись, Жозеф помітив загублені хлопчиками предмети. Це були кіпа і палестинська хустина. Один предмет він поклав у праву кишеню, другий – у ліву. Руді спитав Жозефа, що той робить. "Починаю нову колекцію", — відповів Жозеф.

Стислий переказ скорочено, автор: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу